

Andekus pole habe, mis ise kasvab

Viire Sepp



1

Andekus on subjektiivne

- Andekus kui "silt" – oleneb, mis eesmärgil on vaja andekust määratleda (lapsepõlv vs täiskasvanu, aineolümpiad vs olümpiavõitjad jne)

Igal inimesel on ka oma isiklik arusaam andekusest, mis määrab oluliselt meie otsuseid ja käitumist

- Sõltub, kas ollakse „jäävusteooria-“ (andekus on kaasasündinud ja muutumatu) või „kasvusteooria-“ (andekus on arendatav) usku

(C. Dweck, ingl k. *Fixed vs Growth* mindset)

V.Sepp

2

Andekus on dünaamiline

- Ei ole kunagi ühte näitajat ega ajahetke, mis lubaks lõplikult määratleda kellegi andekust.
- Andekus avaldub tulemustes (**potentsiaali realiseerimine**)
- Andekus on arendatav ja selle väljendumine sõltub paljudest faktoritest – **eeldused, keskkond, isikusega seonduvad faktorid**

Andekust ei saa otseselt mõõta, saame hinnata **andekat käitumist, omadusi**

(J. Renzulli)

V.Sepp

3



Andekus kui kink

V.Sepp

4

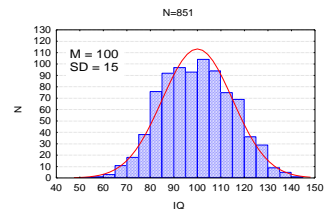
Intelligentsus

- Intelligentsus – võime asjadest aru saada, arutleda, lahendada probleeme, planeerida, mõelda abstraktselt, õppida kiiresti ja õppida kogemusest, näha toimuva mõtet ja taibata sündmuste põhjuslikke seoseid
- ehk taiplikkus, üldine suutlikkus mõista ümbritsevat ja seal toime tulla
- Nõ psühhometristlik käsitlus:
Intelligentsus – see, mida mõõdavad IQ testid
IQ alusel loetakse andekateks, kui $IQ > 130 (+/-5)$,

V.Sepp

5

Vaimsete võimete jaotus



V.Sepp

6

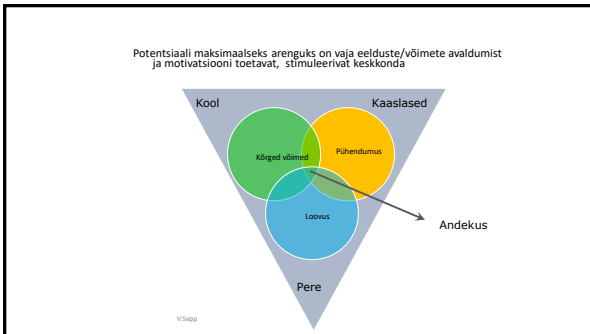
Intelligentsuse kaused indikaatorid

- Inimese enda või kaaslase poolt subjektiivselt hinnatud intelligentsus ($r=0,3$)
- Koolihinded ja haridustase (05.- 0.7)
- Väga head faktimälu ja loogilist mõtlemist eeldavad mälumängud ja võistlused (nt ka olümpiaadid)

7

"Istuhuk taga"	"Andekus taga"
• teeb võistlusi	• otsib kiiresti
• on hoolitsitud	• on äärmiselt uudishimulik
• on tähelepanelik	• on mõlemalt kui ka füüsiliselt haaratud
• tal on häid sõbrid	• ta ideed on sageli pöörased
• tekitab kõvasti	• tekitab kõrvaliste asjadega, kuid tekitab teeb hästi
• vastab kiiresti	• arutleb detailides, täpsustab
• grupi liider	• väljapool gruppi
• naudib teha	• näitab väga tugevaid tundeid ja armastust
• võib õppimist	• juba teab
• 6-8 harjutamiskorda oskuste omandamiseks	• 1-2 harjutuskorda oskuste omandamiseks
• saab aru mõistest	• konstrueerib abstraktsioone
• naudib eksperimentaalselt	• eeldab täiskasvanute sättsõnda
• tajub tähendust	• teeb järeldusi
• tekitab ülevõtteid	• jälgib projekte
• on valmis	• on iseseisvane
• kopeerib täpselt	• loob uut
• naudib loodi	• naudib õppimist
• näeb uut informatsiooni	• töötab informatsiooni
• tekitab	• tekitab
• hea meelde jätta	• hea mõistataja
• naudib järjekindlalt õppimist	• naudib komplekse
• on väga taiteline	• on tähelepanelik vastaja
• on enesega rahul	• on väga enesekindlane

8



Võimed, mida IQ testid ei mõõda

sotsio-emotsionaalne
liidrivõimed
loominguline mõtlemine
võimed kujutavas või esituskunstis
psühhomotoorne võimekus

=> on vaja märgata ja toetada erinevaid andeid

10

Multiintelligentsuse teooria (1)

Gardner, 1979, 1983, 1989, 2006

- Matemaatilis-loogiline**
hea arvu- ja numbrimälu, peastarvutamise, kategoriseerimise võime.
madala taseme korral (-) ei talpa analoogiat, ei suuda meelde jätta korrutustabelit või lahendada lihtsamaid võrrandeid.
- Keeleline e. lingvistiline**
sörav keelekasutus, oskab hästi jutustada, kirjeldada, argumenteerida, kirjutada.
(-) düsgraafia, düsleksia.
- Ruumiline**
tarvab hästi kolmemõõtmelisi ruumi, orienteerub hästi maastikul, on hea nägemismälu. Joonistab, saab asjad selgeks diagrammide abil, ei eksi labüridis.
(-) ei suuda meelde jätta kujundeid, pilte ega filme, ei talpa perspektiivi, ei oska esemete väljumust võrrelda.

11

Multiintelligentsus (2)

- Muusikaline**
võime jätta meelde ja tunda ära meloodiaid, hea rütmitaju, pillimäng või laulmine.
(-) kaldub emotsionaalsele ükskõiksusele, ei erista hääletoonis röömu ega kurbust, ei suuda määrata aja kulgu.
- Kehalis-kinesteetiline**
liikuvus, hea tasakaal ja koordinaatsioon.
(-) ei õpi ära jalgrattasõitu, tantsimist, ei tee käsitööd, kirjutab halva käekirjaga, ei oska oma keha valitseda.
- Naturalistlik**
võime ära tunda ja opereerida elus- ja eluta looduse objektidega, süstematiseerimisvõime. (-) ruumi ja esemete korratus, mõtete kaos.

12

Multiintelligentsus (3)

Interpersonaalne

võime tajuda teiste mõtteid ja tundeid, oskus adekvaatselt nelle reageerida, juhtimisoskused.
(-) ei suuda kiirelt reageerida kriitilistes olukordades, kardab esineda

Intrapersonaalne

eneseanalüüsivõime, oskus mõista oma tundeid, huvitav olla ka üksinda iseendaga, süveneb sisekõnelustesse.

(-) ei suuda üksinda oma elu sisustada, igavleb, ei suuda üksi tegutseda ega süveneda mõtetegevusse.

Eksistentsiaalne

intuitiivse mõtlemise võime ehk alataju-andekus, spirituaalsus

V. Sepp

13

Kokkuvõte MI teoriast

- Kõigil inimestel on esindatud kõik intelligentsused
- Kõigil inimestel (isegi ühemunakaksikutel) on erinev intellektuaalne profiil
- Kõrge intelligentsus ei tähenda veel seda, et inimene ka käitub intelligentselt
- Erinevate ülesannete lahendamiseks vajame erinevaid intelligentsusi
- Igal intelligentsustüübil oma keel, eelistatud meeleajad, sümbolsüsteem ja toimimisloogika
- Rolli mängivad kogemused, kultuuriline kontekst

V. Sepp

14

Isiksus

A(ndekas) võrdluses T(avaintellekti tasemega lapsega)

- **Neurootilisus**
seadumus negatiivsete emotsioonide kogemiseks; soodumus emotsionaalseks häirituseks (depressioon, agressiivsus ei kontrolli impulsse) A<T
- **Ekstravertsus**
pos. emotsioonid, eelistavad rahvarohked kogunemisi, aktiivsed, enesekindlad, jutukad A<T
- **Avatus**
huvi ümbritseva maailma ja oma siseelu vastu, originaalsed, võtavad kergesti omaks uusi ideid ja mittekonventsionaalseid väärtusi A>T
- **Sotsiaalsus**
usaldavad, omakasupüüdmatud, leplikud, abivalmid A=T
- **Meelekindlus**
kontrollivad oma soove ja impulsse, planeerivad oma tegevusi, viivad plaanid ellu A=T

V. Sepp

15

Ülierksus/-ülitundlikkus kui andekuse juurestik

- Isiksuse kujunemise kiirendatud arengule on omased intensiivsed psühhoneuroloogilised protsessid
- Need „psühhoneuroosid“ on vajalikud mitmesugustest kriisidest ja sisekonfliktidest tekkinud vastuolude sünteesimise kaudu kõrgema arengutaseme psüühilise integratsiooni jõudmiseks – positiivne disintegratsioon
- erakordsete võimete ja talendiga isikutel on kõrge arengupotentsiaal, mille tunnuseks on **ülitundlikkus/ülierkuvus**, mõningatel juhtudel ka täiuslikkuse instinkt

(K. Dabrowski)

V. Sepp

16

- **Intellektuaalne** - aplus uute teadmiste, avastamise järele, uudishimu, armastus ideede ja teoreetilise analüüsi vastu, tõeotsingud
- **Psühhomotoorne** – liikuvus, püsivus, aktiivsus ja energilisus
- **Meeeline** – kõrgeenend aistingud, erksus meeleliste kogemuste suhtes
- **Emotsionaalne** – tundeelu sügavus ja intensiivsus, avarad tunded, empaatiavõime, vastutustunne, eneseanalüüs, moraalne tundlikkus
- **Kujutus(võime)**- kujutelmade erksus, assotsiatsioonide rohkus, soodumus unistamiseks ja fantaasiateks, animism ja isikustamine, ebatavalise eelistamine

V. Sepp

17

Ülierksus/-tundlikkus

Füüsilise, meelelise, intellektuaalse, loominguilise ja emotsionaalse energia küllus, mis toob kaasa loominguilised püüdlused ning edenenu emotsionaalse ja eetilise arengu täiskasvanueas – ülitundlikkus toidab, rikastab, võimendab ja avardab annet

(Piechowski)

V. Sepp

18

Soolised eripärad

Vaimsed võimed

- Üldine vaimne võimekus ei erine
- P suurem variatiivsus, areng aeglasem
- Erinevused üksikutes alatesidides (verbaalne T>P, rumiline P>T), võib olla seotud soostereotüüpidega

Isiksus

- T – neurootilisemad, sotsiaalsemad
- P – meekindlamad, avatumad

V.Sapp

19

Andekate eripärad õppimisel

Barfurth, Riche, Irving, Shore, 2009; Steiner & Carr 2003/2009

- Ulatuslik ja hästi struktureeritud teadmiste baas – võimaldab hõlpsat aktiveerimist
- Suutlikkus eristada olulist ebaolulisest
- Eelistavad keerukamaid ülesandeid
- Suurem efektiivsus probleemi/ülesande/mustri olemuse väljaselgitamisel ja
- Kaldumus pöörata tähelepanu detailidele – mõjutab ka lahendamise kiirust
- Kulutavad rohkem aega lahenduse planeerimise (inkubatsiooni) etapis
- Paindlikumad alternatiivsete lahendusstrateegiatega leidmisel
- Metakognitiivsed oskused kujunevad eakaaslastest varem ja on kõrgemal tasemel

V.Sapp

20

20



Andekus kui koorem

V.Sapp

21

- Uuemad aju-uuringud on näidanud, et kuigi andekus saab alguse bioloogilistest erisusest, võib aju oma eelised „unustada“, kui neile struktuuridele arenguvõimalusi ei anta.

V.Sapp

22

“Pudelikaelad”

- isiksuslikud omadused
- Eripäradest tulenevad sotsiaalsed-emotsionaalsed probleemid
- Intellektuaalselt mittestimuleeriv keskkond => motivatsiooni puudumine, sotsiaalsete ja emotsionaalsete probleemide teke
- Topelt-erilisus

=> mõjutavad akadeemilist edukust (alasoortus)

V.Sapp

23

Probleemid

- Ülitundlikkus
- Asünkroonne areng
- Raskused suhtuses eakaaslastega, sõprade leidmisel, enesekeskus
- Enesehinnangu paradoks (akadeemiliselt kõrge enesehindlus, kuid üldine enesehinnang madal)
- Marshi efekt (tasemelt võrdsemate laste hulka sattudes tekib enesehinnangu langus)
- Ülemäärane perfektsionism
- Meelekindlus (andekatel madalamad näitajad võrreldes tavagrupidga)

V.Sapp

24

Alasooritus

- Laps ei realiseeri oma potentsiaali
- Erinevad põhjused
- koolis/lasteaia õppekava ei stimuleeri (orienteeritud keskmisele tasemele), nivelleerimine, valesti eesmärgistatud võistlus (võistlemine teistega, auhinna pärast vm)
 - kodu (kriitilised elusündmused, kodu halb suhtumine kooli, õdede-vendade vaheline konkurents)
 - isikusega seotud probleemid (perfektsionism, tahejõuetus, madal enesehinnang, psüühilised probleemid jms)

V.Sapp

25

Topelt-erilised lapsed (2E)

26

2E sagedasemad esinemisvormid

- Andekus (erinevates valdkondades) esineb koos
 - ATH
 - autismispektri häired
 - spetsiifilised õpiraskused
 - füüsilise puue
 - meelepuue

V.Sapp

27

Andekust maskeerivad või eksitavad tuvastamisel:

- Andekusega seonduvad käitumisprobleemid aetakse segamini ATH sümptomitega
 - Tahelepanuhäirega seonduvad passiivsus, raskused aja planeerimise, iseseisva töötamisega
 - probleemid sõprade leidmisega, madal enesehinnang, pinged, motivatsioonipuudus
 - impulsiivsusega seonduvad mõtlematus, tujumuutused, rahmeldamine
- Väärdiagnoositud Aspergeri sündroom
 - andekusega sarnaselt seonduvad erituv, raskused sotsiaalses kommunikatsioonis, motoorne kohmakus, räägib liiga palju või liiga vähe
- Varjatud puue
- Õpiraskused (neuroloogiline erinevus, koodiküsimine)
- Alasooritus (*underachievement*)

V.Sapp

28

2E õpilaste intellektuaalne andekus on sarnane ilma muude erivajadusteta andekate õpilaste omale:

- Parem mälu ja üldised teadmised
- Paremad analüütilised ja loovad probleemilahendusoskused
- Märkimisväärne soov teada või osata
- Parem keeleoskus kõne- ja/või kirjakeeles
- Erakordne taip
- Terane huumorimeel
- Püsivus akadeemiliste või intellektuaalsete ülesannete lahendamisel
- Teadlikkus ja/või oskus, et kasutada isiklikke tugevusi

V.Sapp

29

Probleemid 2E lastel:

- Puue võib varjata lapse tõelist potentsiaali
- Raskused enese-aktsepteerimisega
- Nõrk eneseteadlikkus
- Sotsiaalne ebamugavustunne, piinlikkus- ja häbitunne
- Tugev frustratsioon ja viha
- Vajadus vabastada allasurutud energiald
- Suhtlemisraskused eakaaslaste, õpetajate ja perekonnaga
- Raskused akadeemilistes oskustes
- **Perfektsionism** – toob kaasa enda puude varjamise

V.Sapp

30

Õpiraskustega andekad lapsed

Raskesti identifitseeritav rühm. Häired on:

- suulises väljenduses
- kuuldu mõistmises
- kirjalikus väljendusoskuses
- loetu mõistmises
- matemaatilises mõtlemises

Põhjuseks on kesknärvisüsteemi düsfunktsioon.

V.Štepp

31

Õpiraskustega

• I tüüp nn vastuoluline

Õpitulemused on algklassides suhteliselt head. Õppekava raskemaks muutumisega nende tulemused järjest halvenevad, kuid ka siis võivad jääda nende õpiraskused varju, kuna arvatakse nende probleemide põhjuseks olevat pigem motivatsioonipuudus, madal enesehinnang või mõni muu tegur.

Kõrged vaimsete võimete testi tulemused vs madalad hinded
Sageli edukad koolivälistes tegevustes

V.Štepp

32

• II tüüp

Õpiraskused on küll üsna varakult tuvastatud, kuid kõrged võimed on jäänud avastamata.

Neile määratakse tavaliselt õpiabi ja erinevaid kompensatsioonimeetmeid, kuid ei pakuta võimetekohaseid ülesandeid ega arenguvõimalusi tugevates valdkondades. Sellesse gruppi kuuluvad tavaliselt düslektikud, düsgraafikud, koordineerimisprobleemide või sensoorse häirega õpilased.

V.Štepp

33

• III tüüp

võimed ja õpiraskused kas maskeerivad või varjavad üksteist.

Ilmutavad tavaliselt nõutavale tasemele vastavaid tulemusi ja neid peetakse lihtsalt keskpärasteks. Tase ei vasta nende tegelikule potentsiaalile.

Sageli on sotsiaalsed ja käitumisraskused, unelejad, kool ei huvita neid, nad jäätavad „laisa“ mulje. Sageli teise keele- või kultuuritaustaga või sotsiaalselt vähekindlustatud peredest pärit

V.Štepp

34

Aktiivsus-tähelepanuhäire (ATH)

- Neurobioloogilise taustaga häire (arengule mittevastav tähelepanu puudulikkus, motoorne rahutus ja impulsivsus)
- Poistel sagedamini kui tüdrukutel
- Tekib tavaliselt esimese 5 eluaasta jooksul, püsib enamasti kogu kooliea
- Kuni pooltel juhtudel võib ATH jätkuda täiskasvanueas,

- Eristatakse 3 ATH alatüüpi:
 - peamiselt tähelepanu puudulikkusega alatüüp
 - peamiselt hüperaktiivsusega alatüüp
 - kombineeritud alatüüp

V.Štepp

35

Kui ülekaalus tähelepanuhäire (E.Kiive materjalide põhjal)

- keskendub ülesandele lühiajaliselt, kaotab kiirelt tegevuse suhtes huvi
- osutab üksikasjadele ebapiisavat tähelepanu või takerdub neisse liigselt
- teeb õppimisel/töötamisel hooletusvigu
- ei paista kuulavat, kui temaga kõneldakse
- ei järgi tegevuseks antavaid juhtnööre, jätab kooli- või tööülesanded lõpetamata
- on raskustes tegevuste iseseisva planeerimise ja elluviimisega
- väldib kestva vaimset pingutust nõudvaid ülesandeid või ilmutab nende vastu tugevat vastumeelsust
- kaotab talle vajalikke esemeid
- on kergesti häiritav väliste ärritajate poolt
- ei mäleta sageli oma igapäevaseid tegevusi

V.Štepp

36

Kui ülekaalus üliaktiivsus, impulsiivsus (E.Kiive materjalide põhjal)

- sibilib käte ja jalgadega, niheleb, kui eeldatakse vaikset istumist
- lahkub klassis oma kohalt
- jalutab ringi ja rahmeldab otukordades, kus see ei ole sobiv
- on pidevas sihtus tegevuses
- on raskustes rahuliku puhkamise ja vaba aja veetmisega
- räägib palju ja pidevalt
- tegutseb mõtlematult
- ei suuda oma järke oodata
- sekkub pidevalt teiste tegevustesse ning vestlustesse

V.Štepp

37

ATH lapse eelised

- Energiilisus
- Julgus ja seikluslikkus
- Võime kiiresti muutustega kohaneda
- Loovus ja kujutlusvõime
- Leidlikkus
- Originaalsus
- Uudishimu
- Huumorimeel
- Multi-tasking

V.Štepp

38

ATH või andekas

ATH lapse käitumine	Andeka lapse käitumine
Halb tähelepanuvõime erandiks situatsioonides	Halb tähelepanu, igavlemine, unistamine spetsiifilistes situatsioonides
Põhjusest sõltumatu põisimatu ülesannetes, tegevuse katkestamisel ei suuda ülesande juurde naasta	Põisimatu ebasobivate ülesannetes, suudab ülesande juurde naasta ilma utsamiseta
Impulsiivsus, võimetus tasu edasilükkamiseks	Õnuseid tehakse arukalt
suutmatust korraldusi järgida või püüdnud käitumine	Intensiivsusest tingitud "lahingud" autoriteetidega
Aktiivsus, põisimatum kui normlapsed, uues situatsioonis võib esimesel korral mitte ilmutada impulsiivset käitumist	Kõrge aktiivsuse tase, vähene unevajadus; suudab kontsentreeruda ja olla liikumatult pikka aega, kui tegevus pakub huvi
Raskused reeglite ja regulatsioonide järgimisega	Viidustab reegleid, kohteid ja traditsioone

39

ATH lapse toetamine

- Teadlikkus ATH olemusest, positiivne suhtumine
- Keskonna kohandamine ja muutmine
- (Õppe)tegevuse ja ruumi selge struktuur
- Distipliini hoidmine grupis (nt vaikuseminutid, VEPAmetoodika jms)
- Lasteaia/kooli/huvikooli ja kodu tihedust
- Lapse tugevuste arendamine
- Õppimise ja tegevuse organiseerimise oskuste arendamine
- Kodutöö hulga, kirjalike tööde mahu piiramine, rõhk pigem kvaliteedile
- Rohkem aega ja ruumi
- Lapse tunnete, privaatsuse, konfidentsiaalsuse ja erisuste austamine
- Usk hakkamasasisesse

V.Štepp

40

Autismispektrihäirele omased iseärasused (E. Kiive materjalide põhjal)

- Ülim sensoorne tundlikkus (helid, esemed, riided keha vastas, maitseid jne.)
- Eelnevast tulenevalt on väga piiratud valik toiduaineid, mida süüakse, piiratud riiete/jalatsite valik, mida ollakse nõus kandma.
- Raskused vajalike protseduuride läbiviimisel (nt. arstivisiidid)
- Ei talu kehalist kontakti
- Aeg on oluline element. Fikseeritud kellajaad erinevateks toimetusteks
- Rutiini muutuse talumatus. On vaja ette teada, mis hakkab juhtuma.
- Kirg mingi spetsiifilise ala/tegevuse/teema vastu (nt sipelgad, riikide sümboolika jne)
- Lapseeas puudused sotsiaalses ja emotsionaalses suhtluses, kommunikatiivsetes oskustes (raskused sõprade leidmisel, vestluse alustamisel jms)

V.Štepp

41

(Õppe)tegevusega seotud probleemid

- Suutmatust jagada tähelepanu mitme stiimuli vahel
- Ebaolulistes detailidesse kinnijäämine
- Raskused info ülekandmisel erinevasse konteksti
- Raskused abstraktsete kontseptsioonide mõistmisel
- Raskused suuliselt ja kirjalikult esitatud info mõistmisel (visuaal-ruumiline arusaam parem)
- Suutmatust ümber lülituda, organiseerida, teha tegevuses muudatusi
- Nõrk mälu keerulisemate seoste/kontseptsioonide osas
- Kognitiivsete oskuste areng on väga ebaühtlane

V.Štepp

42

Autisti tugevad küljed

- Autistide ülim tähelepanu detailide osas on eelduseks süsteemide loomisele. Tähelepanu ise toetub sensoorsele ülitundlikkusele.

Süsteemi loomine võib hõlmata:

- Eristamist (nt erinevat tüüpi puu v paberi vahel vahet tegemist)
- Mehhaanikat (nt videomaki või ukseeluku tööpõhimõtted)
- Numbreid (sõiduplaan, kalender)
- Abstraktsed süsteemid (muusika või keele ülesehitus)
- Loodus (nt ilm)
- Sotsiaalsed süsteemid (nt juhtimishierhia)
- Motoorne süsteem (nt spordialad)

V. Sepp

43

Toetamine

- Struktureeritus
- Muutumatus
- Rutin
- Liigendamine
- Kommunikatsiooni toetamine
- Olukordade ennetamine
- Aja ja koha ühtsus

V. Sepp

44

Aspergeri sündroom

- Häiret iseloomustab autismile tüüpiline puudujääk sotsiaalses suhtlemises, huviobjektide ja tegevuste piiratus ja skemaatiline korduvus
- Keeleline ja kognitiivne areng eakohane
- Aspergeritel tavaliselt norm- või sageli ka kõrge IQ

V. Sepp

45

Andekas (A) või Asperger (AS)

Sarnased jooned

- Voolav kõne, verbaalne osavus, mis näib viitavat originaalsele ja analüütilisele mõtlemisele

Erinevused

- AS – pedantsus, kontekstiga mittearvestamine, isikliku arvamuse/kogemuse ja teadmiste seotetu ühildamine, ei talpa küsimuse eesmärki

V. Sepp

46

A või AS

Sarnasus

- Resistentus rutiinile

Erinevused

- AS ei tule toime muutustega, A suudab ümber häälestuda
- AS väga jälgid, raskused struktureeritud tunnikavaga, võivad keelduda tavalistest ülesannetest

Sarnasus

- Veider käitumine, ekstsentrilisus

Erinevused

- A on teadlik, et teised peavad teda ekstsentriliseks
- AS ei ole teadlik, et ta teeb midagi tavalisest teisiti, ei ole teadlik, et teda peetakse veidrikuks

V. Sepp

47

A või AS

Sarnasus

- Suurepärase mälu

Erinevus

- AS – selektiivne mälu inimeste ja sündmuste suhtes, ei ole teadlikud, et teised võivad aktsepteerida
- A – kui teadmised seotud nende erihuviga, siis saavad aru, kuidas teised sellesse suhtuvad

Sarnasus

- Huumorimeel

Erinevused

- AS ei mõista sotsiaalse sisuga huumorit

V. Sepp

48

Kohandamine

- Hoia (õpi)keskkond alati samasugune, vajadusel eritingimused (paused, rohkem aega)
- Loo kindel rutiin/päeva struktuur
- Hoiata last tegevuse muudatusest ette
- Pöördu alati lapse poole personaalselt (ta ei pruugi aru saada, et kõigile antud juhised kehtivad ka talle)
- Õpeta lihtsaid sotsiaalseid reegleid/õskusi
- Väldi keerulisi lauseid.
- Korda juhiseid ja kontrolli neist arusaamist
- Kasuta visuaalselt/pildilist materjali
- Toeta ja kasuta ära lapse erihuvi (nt programmeerimine vms)
- Väldi sarkasmija piitlikku kõnet
- Väldi ülestimuleerimist (meeled)
- Luba mõistlikul määral sundkätumist
- Väldi teatud tegevusi, mis lapse meelele ülekoormavad

V. Sepp

49

Meelepuudega andekad

- **Kuulmispüue**
Mitteverbaalsed testid
=> kasutada mitte mälu, vaid probleemilahendusoskusele ja analüütilisele mõtlemisele orienteeritud ülesandeid
- **Nägispüue**
kogn. ja loominguilised võimed arengus pisut maas
Head verbaalsed võimed, mälu, püsivus
=> Arvutipõhine ja Braille kiri

V. Sepp

50

Erinev õpiviis

L. Silverman, 2002

- Andekate hulgas palju visuaal-ruumilisi õppijaid (ca kolmandik)
- Visuaalse õppija märkamine:
halb käekiri, mingil hetkel väga kiire lahenduse pakkumine, palju kritseldusi-joonistusi märkmetes, justkui unistaks (vaatab aknast välja)
- Trikid, mis aitavad:
näita, joonista, kasuta mõistete kaarte, graafikuid, rakenda fantaasiat, hands-on, avastuslikke õppimistehnikaid, tõmba tähelepanu (laula, tee midagi tobedat), kasuta emotsionaalselt laetud materjali, tee neist võitjad (pane võistlemise iseenägemiseks, anna ülesande lahendamiseks aega)

V. Sepp

51

Annete toetamine

V. Sepp

52

Talendi arengut toetavad meetodid ja strateegiad

- Aktseleerimine – kiirendatud liikumine
- Rikastamine – rikkalikud ja mitmekesised õpikogemused
- Grupeerimine
- Diferentseerimine
- Individualiseerimine

V. Sepp

53

Aktseleerimine e kiirendamine

Vertikaalne kiirendamine

1. Varasem koolimine/ varasem sisene mine haridusastmele
2. Klassi vahelejätmise
3. Kiirendamine ühes aines (osaline aktseleerimine)
4. Kõrgkoolikursuste võtmine gümnaasiumiastmes
5. Kaugõpe (nt Khan-Academy (<https://www.khanacademy.org/>), KAEKool (www.kae.edu.ee), Foxcademy (https://en.kooskiri.ee/loppumik/25837?taustajadiploomeksskood=pohikoolile-Foxcademy_TU_teaduskooli_kursused), www.tanduskooli.ee jms)
6. International Baccalaureate Programs (<https://www.ibo.org/about-the-ib/the-ib-by-country/e/estonia/>)
7. Talenditsinguprogrammid (nt <https://cty.jhu.edu/>)

Horizontaalne kiirendamine (NB! Kõigepealt vaja välja selgitada lapse algtaase - mida juba oskab ja teab)

1. Ainekava kokkuvõtte, kordamise ja drilli elimineerimine.
2. Paralleelõppekava
3. Iseseisev töö/projektid

V. Sepp

54

Grupeerimine

- Eesmärk: tuua kokku samade võimete tasemega (ja huvidega) õpilased
1. Täisajaline homogeenne grupeerimine (eriklassid, ja –koolid)
 2. Täisajaline heterogeenne grupeerimine (tasemegrupid, individuaalne õppekava, aineringid)
 3. Osa-ajaline ja ajutine grupeerimine (huviringid, huvitegevus, laborid, tegevus raamatukogus, laulukoorid jms)

V.Sapp

55

Õppe rikastamise võimalused

1. Iseseisev õppimine, kunsti- ja teadusprojektid
2. Õpikeskused
3. Ekskursioonid
4. Laupäevaprogrammid
5. Suveprogrammid (laagrid, suveakadeemiad jms)
6. Mentorid
7. Muuseumide töötoad
8. Teaduskeskused
9. Ülikoolide pakutavad programmid (lasteülikool, mobiilsed laborid, ülikooli külastamine, töötoad jm)
10. Akadeemilised olümpiaadid
11. Võistlused ja konkursid
12. Talendipäevad
13. Etendused, näitused
14. Kohalike firmade ja asutuste/org. külastamine
15. Intetivvõimalused (TÜ teaduskool teaduskool.ut.ee, KAEkoopl www.kae.edu.ee jm)

56

Programme Eestis

- Eesti olümpiaadid (al. 1953, al 2001 koordineerib TÜ teaduskool, www.teaduskool.ut.ee), Eesti võistkondade väljund rahvusvahelistele olümpiaadidele al 1993)
- Õpilaste teadustööde riiklik konkurs (al. 2002, ETAG)
- Õpilastelehtajate konkurs (al 2008, ETAG)
- Õpilasfirmade konkursid (al 1996, JA Eestis)
- TÜ teaduskool - kursused, ainevõistlused, mobiilsed laborid jm
- Teadustegevust ja erialasid populariseerivad tegevused kõrgkoolides (TLÜ õpilaskadeemia, TTÜ tehnoloogiaikool, EMÜ looduskool)
- Teaduse populariseerimise projektid (vt miks.ee)

V.Sapp

57

Universaalsed märksõnad kasvamise ja õppimise toetamiseks

- Taga emotsionaalne heaolu ja positiivne enesehinnang
- Lähtu lapse tugevustest
- Märka nõrkusi/häireid ja paku vajadusel tuge
- Konkreetset tegevused edu saavutamiseks
- Tegele sotsiaalsete suhetega
- Vajadusel käitumise korrigeerimine

V.Sapp

58

Üldised printsiibid samad ka 2E õppijale

- Lähtu ja kohanda õpet vastavalt lapse andele/tugevustele
- Soodusta ka 2E lastel osalemist huviringides, võimalda osaleda olümpiaadidel jm võimekatele suunatud programmis
- Vajadusel osuta abi konkreetsete oskuste õpetamisega või võimalda eritingimusi (abivahendid, IT, lisa-aeg, pausid jms)
- Võimalda suhelda sarnaste 2E lastega
- Võimalda kogeda eduelamusi
- Visualiseeri positiivset tulevikku, too näiteid edukatest 2E inimestest

V.Sapp

59

Emotsionaalse/sotsiaalse heaolu tagamine

- Emotsionaalselt turvaline keskkond
- Aita kaasa terve enese-kontseptsiooni kujunemisele
- Aktsepteeri last sellisena, nagu ta on
- Aita mõista ja tunnustada erinevusi
- Visualiseeri positiivset tulevikku

V.Sapp

60

Aju õpib, kui pingutame

- Anna võimalusi katsetada erinevate valdkondadega
- Vead on need, mis võimaldavad meil õppida
- Harjutamine peab olema teadlik
- Paku võimalusi uurida erinevas kontekstis, anna võimalus ise valida materjal
- Lähtu lapse huvidest, valdkonnast mille suhtes kirg, et saavutada sügav õppimine ja sisuline arusaam
- Kasuta erinevaid viise, et laps saaks ilmutada taipamist
- Integreeritud ülesanded, et laps taipaks seoseid

V.Šupp

61

Aita kompenseerida nõrkusi

- Paku *hands-on* tegevusi
- Graafilised tegevuse organiseerjad, et laps tajuks suuremat pilti
- Kasuta otsest abi oskustes, mis on häire/puude tõttu nõrgad
- Tehnilised vahendid ja IT
- Luba kasutada abivahendeid või eritingimusi, mis võimaldaksid kergemini ilmutada edu (speller, lisaaeg, vaikne ruum jms)
- Õpeta õpioskusi ja õpistrateegiaid
- Kaasa laps eesmärkide, otstuste ja reeglite kehtestamisse, et toetada tema enesemääramise ja autonoomia tunnet

V.Šupp

62

Käitumisega seonduv

- Ära rõhuta negatiivset käitumist või tagajärgi
- Olge häälestatud ja leppige kokku käitumise otstarbekus ja eesmärgipärasus
- Taga stabiilne keskkond oma reeglite/piirangute ja ootustega
- Õpeta eneseregulatsiooni oskusi
- Õpeta/treeni kohast käitumist ebakohase asemel
- Kasuta positiivse käitumise kinnistamist

V.Šupp

63

Motivatsiooni toetamine (1)

- Kasvuhoiaku (growth mindset) süvendamine lapses
- Sisenda, et ka geenilused töötavad ;
Aju on nagu plastiliin - kui harjutada ja tööd teha, siis areneb ja tulemused paranevad;

NB! Pane tähele, milliste sõnadega Sa last tagasisidestad: keskendu protsessile, nt: pingutusele, strateegiatele, keskendumisele, püsvusele, abi küsimisele, edenemisele
Õpeta toime tulema kaotuste ja läbikukkumisega seotud emotsioonidega
Võlusõna "...VEEL" (Yet)

V.Šupp

64

Motivatsiooni toetamine (2)

- Omistamine – millele omistatakse edu või ebaedu (kas andekusele, jõupingutusele või õnnele/ebaõnnele)
Sisenda, et on olemas kõik eeldused eduks, kui vaid pingutatakse
- Enesetõhusus: usun, et suudan
Enesetõhususe tunne tugevneb keerukamate probleemide lahendamisel
- Pygmalioni efekt: usun, et suudad
Ole lapse suhtes positiivselt häälestatud ja kõrgete ootustega (NB! see ei tähenda survestamist)
- Seesmine motivatsioon: tegevusest endast ja uudishimust ajendatud => mõju on pikemaajalisem ja tulemuslikum
Lähtu lapse huvidest

V.Šupp

65

Enesehinnangu ülemäärase kaitse vähendamine

Oluline: saavutuseesmärkide asendamine meisterlikkusele suunatud eesmärkidega

1. **Anna haaravaid ülesandeid**, mis äratavad uudishimu ja isiklikku huvi ning pakuvad kõrgeid, ent saavutatavaid eesmäärke.
Julgusta oskuste täienesed seadma kõrgemaid eesmäärke
2. **Püüa eesmärgiks muuta õppimine ise**
3. **Aita aru saada pingutuse seotusest tulemusega**. Aita lastel seada realistlikke eesmäärke ja jõuda viendumusele, et piisavalt pingutades võivad nad saavutada edu (ja teenida tasu).
4. **Loo tugev seos saavutamiseks tehtud pingutuste ja enesehinnangu vahel**. Aita tunda uhkust oma saavutuste üle ja vähem end teistega võrdlema.
5. **Toeta positiivseid uskumusi võimekuse kohta**. Aita õppijatel oma võimeid määratleda mitmetriootmeliste ja arenevatenä, mitte muutumatutena.
6. **Loo head suhted**. Rõhuta oma rolli lapse toetamisel, ära kasuta oma võimu nende käitumise kontrollimiseks.

V.Šupp

66

Me peame uskuma fakti, et lapsed TAHAVAD ÕPPIDA

Mõista, kuidas toimub õppimine ja aita seda selgitada ka lapsele

Kui laps ei õpi nii, nagu me õpetame, siis peame teda õpetama nagu ta õpib

Anna tagasisidet, mis suunab kasutama sobivamaid õpistrateegiaid;

Anna raskemaid, mitte kergemaid ja rohkem väljakutset pakkuvaid ülesandeid;

Rõhuta, et aju saab targemaks, kui ta pingutab ja see ei pea juhtuma kõigil samal ajahetkel;

Säilita kõrged ootused ja aita nendeni jõuda;

Ära lohuta, sest lohutamine ütleb, et sa oled vilets ja selliseks sa jäädk

Meil kõigil on erinevat laadi andeid, aga igaühel on need erinevad

67

Õpilaskeskne ja süsteemne, formaal- ja mitteformaalharidust intereerida võimaldav mudel

V.Sepp

68

Õppe rikastamise mudel (SEM)

www.renzullilearning.com

Renzulli, 1979

- Loomulik õppimine vs õppimine kui treening
- Loomulik õppimine tekitab huvi, on loominguuline, arendab mitmekülgeid oskusi, omab konkreetset väljundit ja tekitab sotsiaalse kaasatuse tunde
- Kaasatud kogu kool, erinevates vanustes õpilased

Eesmärk: andeka *käitumise* edendamine paindliku ja mitmekülge rikastava õppe teel

V.Sepp

69

Andekate tuvastamine

- Hinded
- Huvid
- Õpetajate hinnang
- Muud näitajad: enesehinnang, vanemate hinnang, kaaslaste hinnang, loominguilise testid jne
- Vajadusel abiks ka nt Renzulli skaalad (<https://www.teaduskool.ut.ee/et/hinnanguskaalad>)
- Nimekiri peab olema alati avatud
- Kõik normid on kohalikud (k.a. IQ)

V.Sepp

70

Õppe rikastamise mudel (2)

- I tase: tutvustatakse uudeid valdkondi, tegevusi, ameteid, inimesi; külalised koolis, lühikursused, filmid jm => valdkondade osas võib lähtuda nt Gardneri multiintelligentsuse teooriast
- II tase: õpe huvigruppides, meetodid, materjalid ja kursused, mis arendavad loominguilist ja kriitilist mõtlemist, väljendusoskusi, huvivaldkonnaga seotud spetsiifilisi oskusi
- III tase: individualiseeritud õpe, õpilased samas rollis ja rakendavad samu oskusi kui vastava ala spetsialistid; tegeldakse reaalsete ülesannetega, konkreetse kitsa valdkonna meetoditega, tulemus reaalne ja oluline mingile konkreetsele publikule

V.Sepp

71

Lugemissoovitus:

- "Intelligentsuse psühholoogia" (R. Mõttus, J. Allik, A. Realo). TÜ kirjastus, 2011
- Carol S. Dweck "Mõtteviis". Pegasus, 2017
- Elaine N. Aron "Ülitundlik laps". Hea Lugu, 2017
- Kaarel Veski "Autismi olemus". Pilgrim, 2018
- Jere Brophy "Kuidas õpilasi motiveerida". SA Archimedes, 2017
- Viire Sepp "Andekusest ja andekatest lastest". Atlex, 2010

MTÜ Eesti Talendikeskus
www.talendikeskus.ee
FB @eestitalendid

HEAD KOOSTÖÖD!
viire@ut.ee

V.Sepp

72